

Moja družina in ostale živali

Erna Strniša

Če rečemo 'vse živali', to še ni zoologija.

– Hegel

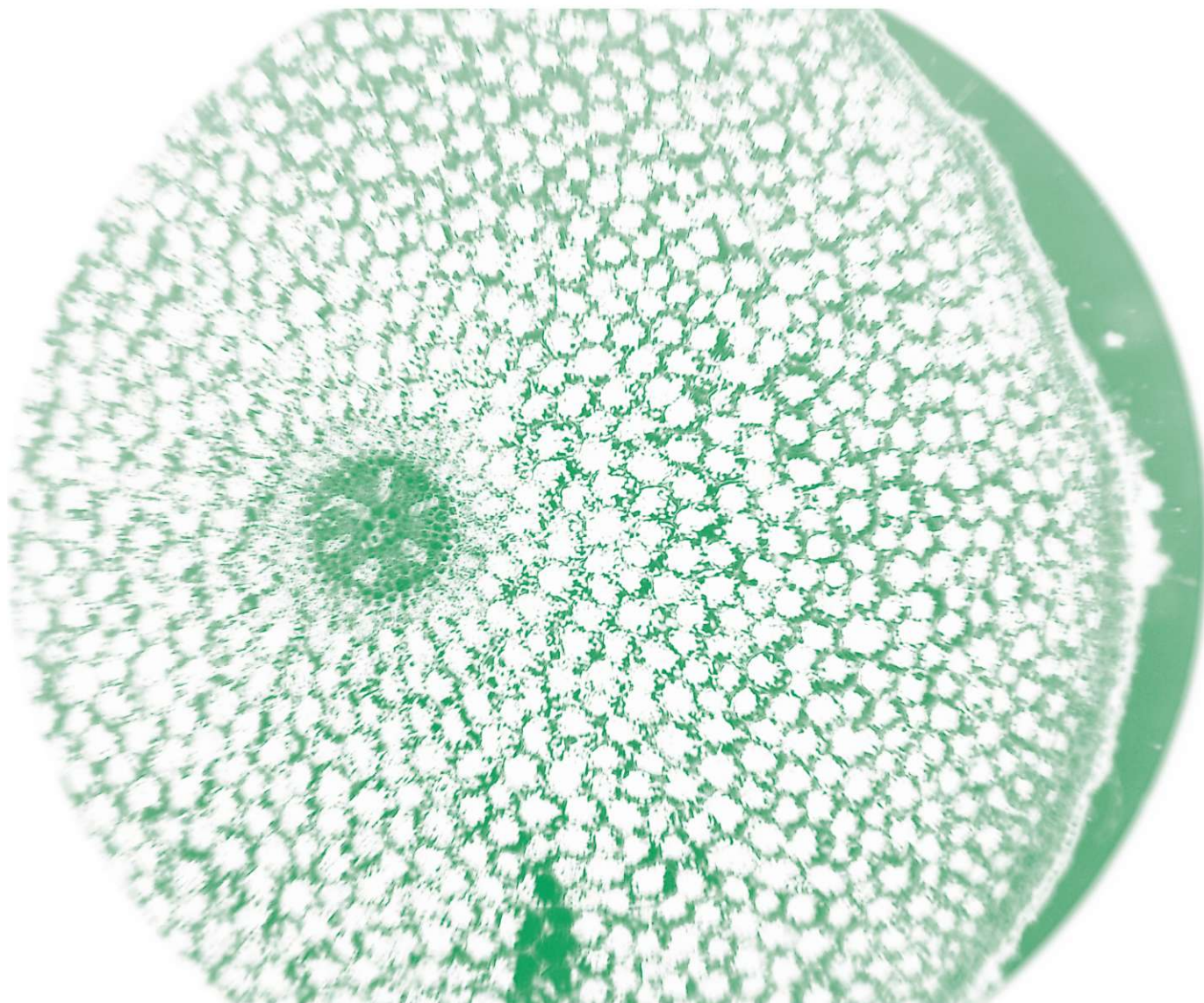
Obstajajo knjige, ki so tako proste psihološke, socialne, politične, poučne, moralistične in navsezadnje celo čustveno izpovedne navlake, hkrati pa enako daleč od piljenja, sopostavljanja in preizkušanja golih besed in njihovih kombinacij, da bi se lahko vprašali, kaj je sploh še v njih. A v njih v svojevrstni svetlobi zasijejo ljudje in stvari. V nekaterih nastopajo živali in nekatere so napisane lepo kot v sanjah. Ena od njih, in morda celo ena od tipičnejših predstavnic tega »žanra« je biografski roman britanskega pisatelja Geralda Durrella *Moja družina in druge živali*, v katerem avtor, sicer manj znani brat slovitega Lawrencea Durrella, opisuje nekajletni suspenz življenja (ali pa morda njegovo konzumacijo v najčistejši obliki?) rahlo ekscentrične družine Durrell na Krfu v času pred drugo svetovno vojno. Nenavadno veliko vlogo v tej družinski epizodi ima pester živalski svet na otoku – vsaj iz perspektive pripovedovalca, predpubertetnega mulca, ki zna pravopisno pravilno zapisati edinole besede iz slovarja zoologije.

V knjigi tako (med številnimi drugimi) nastopajo želva Ahil, bogomolka Cicely, martinček Geronimo, prvoosebni pripovedovalec Gerry, brat Larry, brat Leslie, sestra Margo, Mati, golob Quasimodo, sova Odisej, pes Roger, taksist Spiro, dve sraki in učenjak Teodor – namenoma naštetih v abecednem vrstnem redu zato, ker je, kot lahko sklepamo že iz naslova, pojavljanje ljudi in živali v veliki meri enakovredno. Na velikem odru romana je enim in drugim odmerjen približno enak prostor – čas, poleg tega pa pojavljanje človeških junakov nima kake posebne lastne »gostote« ali »teže«, skratka, česarkoli, kar bi jih povzdigovalo v dimenzijo nad živalskim svetom ali zunaj njega. Nasprotno, njihovi nastopi na »sceni« se dogajajo v enaki ravnini, se medsebojno prelivajo in stapljajo, a vendarle tako, da se vsak individuum zablešči v svojski in enkratni luči. Eni

in drugi so lahko zdaj dobrovoljni in drugič nergavi, pa leni, pedantni, domišljavi, trmasti, veseljaški, bojoviti, vztrajni, priliznjeni, samotarski in tako naprej v neskončnost; a vsak od njih je tudi edinstven in neponovljiv splet teh lastnosti in tistega dodatnega, neotipljivega elementa, ki ga napravi to, kar je. Mimogrede: včasih je na ta seznam, ki je že sam po sebi čudasha mešanica, treba prišteti tudi stvari. Med njimi je denimo okrogla ladjica z vsega metrskim jamborom, imenovana Franc-Bedanc (*Boottle-Bumtrinket*), ki jo je nesporno treba uvrstiti med junake romana. Toda vrnimo se k »živalim«, torej ne tistim človeškim, ki jim Durrell namenja toliko pozornosti. O njih smo namreč poučeni do intimnih podrobnosti. Ahil je tako denimo »pametna in ljubeča žival z nadvse zanimivim smislom za humor«, ki ima rada človeško družbo, za katero opreza »z izrazom napetega pričakovanja na obrazu«. Odisej je »ptič močnega značaja, s katerim se ne gre šaliti«, in ki je zlahka »užaljen zaradi nevljudnega posmehovanja njegovemu videzu«. Bogomolka Cicely, ki se v enem od poglavij zaplete v grozljiv spopad z martinčkom Geronimom, pa se je ob prihodu v hišo »strogo razgledovala po sobi in spominjala na sitno staro devico v likovni galeriji«. A brez skrbi, to ni svet zajca Petra in njegovih prijateljev. Prav kakor živali v knjigi sobivajo z ljudmi in drugimi živalmi, se tudi medsebojno pobijajo in požirajo. Poleg tega tudi ljudje pobijajo živali (brat Leslie je navdušen lovec, ki iz streljanja grlic naredi skorajda umetniško doživetje) in živali bi (sicer nedvomno iz drugih motivov) pobijale ljudi, ko bi le bile v premoči (še najbolj se temu približa škorpionska družina, ki se znajde v hiši, kajpak po zaslugi radovednega pripovedovalca). Njihovi prihodi na sceno in odhodi z nje so tako živahen, malodane cirkusantski preplet življenja in smrti.

Alegorija? Sploh ne!

Živalski junaki (torej junaki v pravem pomenu besede: ne zgolj statisti in spremljevalci, temveč osebe z lastnim, več kot le generično-stereotipnim značajem) so kajpada tako stari in vseprisotni kot literatura sama, odmerjena so jim najrazličnejša mesta in vloge v spektru od popolne alegorije do njene popolne odsotnosti. A junaki, ki nas tu zanimajo, nimajo nič skupnega z alegorijo ali basnijo. Svet literature je gosto prepreden z

durrellovskimi filozofskimi mački, potrpežljivimi osli, opravljenimi papigami, pedantnimi zajci, nadutimi sovami, modrimi kačami, zvestimi in skrivnostnimi hrošči in neskončno drugimi primerki živalskega sveta, za katerimi se ne skriva človeški obraz, četudi jih le včasih opazujemo v njihovem lastnem, čisto specifičnem okolju, pogosteje pa v družbi človeka in velikokrat le kot zelo obrobne, a nenavadno lucidne pojave sredi človeškega sveta. So enkratni, znajo presenetiti, polni so drobnih idiosinkrazij (denimo Heinleinov maček, ki je prepričan, da bo našel vrata, ki se odpirajo v poletje), pogosto jih spremlja oblak humorja in včasih že res strašljivo spominjajo na ljudi (Milnov zajec, ki se pretvarja, da ga ni doma, saj dobro ve, da mu bo medved Pu izpraznil zalogo hrane). Toda pozor – še tako veli-

ka navidezna podobnost sploh ne pomeni, da je živalski junak služil zgolj za preobleko, živahen, z aluzijami prešit kostum, za katerim bi morali pravzaprav prepoznati človeka. Prav tako pri tem ni treba takoj pomisliti na avtorjevo pomanjkanje domišljije ali morda na ozke meje jezika, spričo katerih pač ne more drugače, kot da živalim odvzame njihov edinstveni značaj in jim docela neupravičeno vsili človeške poteze.

Personifikacije živali, pa naj bodo še tako eksplicitne in skrajne, tako nikakor ne služijo že kar po definiciji kot ogledalo, nastavljeno tistim na dveh nogah; niti ne gre za slučajne zdrse v poosebljanje nečesa, česar pravzaprav sploh ni mogoče poosebiti, saj obstaja v paralelnem svetu, ki se s človeškim v nobeni dimenziji ne prekriva. Nasprotno, rekli bi lahko, da

je zvajanje živali na blede senco človeškega sveta še posebej temeljito tam, kjer sploh nimamo opravka z izrazito in dodelano personifikacijo, temveč je ta stereotipna in neeksplicitna (dolgočasno zvesti psi ali zlobne pošasti). In obratno, kolikor bolj specifično, presenetljivo in izvirno so označeni živalski junaki (seveda z lastnostmi, ki ne morejo biti druge kot človeške), toliko bolj gre v resnici za avtorjev poskus, da na osnovi pozornega in domiselnega opazovanja predstavi samosvoj in človeku v temeljih tuj svet. Če je določena želva označena kot »pametna in ljubeča« žival »z zanimivim smislom za humor«, bogomolka kot »stroga« – da niti ne govorimo o srakah, ki sta »šteli za svojo dolžnost, da ugotovita, kaj v sobi skriva Larry«, na kokoši pa sta »gledali zviška in se nesramno hihitali kot dva mestna sleparja, ki uspešno goljufata množico preprostih, topoumnih vaščanov« – nas tak opis morda nasmeje, predvsem pa preseneti, sproži nekak potujitveni učinek, in vprašamo se: čakaj – kako je že videti želva? Bi lahko na srako gledali na tak način? Spodbudi nas, skratka, da primerek omenjene živalske vrste sploh ozavestimo, da nanj pogledamo, kot bi ga videli prvič, da mu morda damo celo kakšno lastno oznako: da jo torej potegnemo iz sivine samoumevnosti in jo prvič uzremo v njeni enkratnosti in tujosti, ji pustimo biti želva, škorpion, morska kumara ali karkoli že.

Vrednost živega sveta

Tovrsten pristop je seveda daleč od nereflektiranega »boja za pravice živali«, ki je ravno nekritično poosebljajoč in v imenu živali včasih postavlja čudaste zahteve (»živalim enake pravice kakor ljudem« – karkoli naj bi to pomenilo) ali podobno slepega »vračanja k naravi«. Seveda, bi lahko odvrnili, tako je, ker je tovrstna literatura sama po sebi kilometre daleč od kakršne koli angažiranosti. Toda pozor, prav tako bi bilo prelahko reči, da gre za enoznačno in nevtralno držo »pustiti biti« brez vrednostnih sodb. Na prvi pogled je to seveda res. Nastopi živali so pogosto zaviti v tančico humorja in pripovedovalca (in bralca) osvobodijo moralnih kategorij dobrega in zla ter ga prestavijo v svet, v katerem ne obstaja nič takega kot krivda in odgovornost. (Še več, kakor hitro se omenjene kategorije pojavijo, zagrenijo nasmeh in prinesejo s sabo težo »resnosti«, lahko v ozadju razkrinkamo alegorijo!) A po drugi strani bi, denimo, pozicijo mladega zoologa iz *Moje družine*, za katerega je vsak nov dan »bleščeč in lep kot otroški čajni servis, z enakim odtenkom neresničnosti«, vendarle težko označili kot nevtralno. Bolj, ko je neko delo prosto moralističnih, politič-

Prav tovrstno umetniško podeljevanje vrednosti je odlično izhodišče za tisto držo, ki človeka in živali nekritično ne enači, temveč ozavešča enkratnost in veliko vrednost živega sveta.

nih, psiholoških (pa tudi larpurlartističnih) elementov, tem bolj je živalskim junakom podeljena neka posebna vrednost, posebna teža, tisto povsem individualno in vsakokrat novo edinstveno »nekaj«, ki ga po svoje ustvari avtor in spet drugače sprejme vsak od bralcev in zaradi česar je golob, višavski terier ali kobilica v literarnem delu nekako še *bolj* golob (ali karkoli pač) od goloba tam zunaj, ki v trenutku, ko berete o njem, morda skaklja po vaši okenski polici. Seveda pri tem ne gre za to, da bi svet podvajali na »literarnega« in »resničnega«, temveč za to, da literarni svet elemente resničnega *še le ustvari* s tem, ko jih potegne iz anonimnosti in samoumevnosti. In jim z aktom kreacije po svoje, poljubno, igrivo, presenetljivo vtisne značaj, ne vsiljen, temveč ustvarjen – ustvarjen vsakič znova v procesu branja in spet novega pisanja, drugje, drugač, z drugim peresom.

In prav tovrstno umetniško podeljevanje vrednosti je odlično izhodišče za tisto držo, ki človeka in živali nekritično ne enači, temveč ozavešča enkratnost in veliko vrednost živega sveta. Vrnimo se še za hip h Gerald Durrellu; kljub lahkotnemu opisovanju bratovih lovskih podvigov je bil Durrell vse življenje zagovornik živali in njihove pravice do obstoja (med drugim je ustanovil živalski vrt za ogrožene vrste na otoku Jersey). Njegovo življenje so zaznamovali redni »pobegi« iz domače Anglije v afriško in južnoameriško divjino, za potrebe aktivističnega diskurza pa je zanamcem zapustil nekaj udarnih gesel, shranjenih v časovni kapsuli, zakopani na Jerseyu. A njegov angažma je daleč presešel osebni »umik k naravi« ali aktivistično ponavljanje gesel; zaznamovala sta ga namreč proces opazovanja in preučevanja narave na eni strani in njegova literarna refleksija na drugi. Šele tedaj, ko so njegove živali vnovič zaživele v obsežnih in gostobesednih zapisih na papirju, je namreč postavil temelje mogočemu učinku na delovanje bralca. In tudi: šele tedaj, ko se je umaknil v specifično *svoj* ustvarjalni modus, je živali zagledal v tistem, kar je bilo najbolj *njihovo* – in obenem zase in za bralce zajel njihovo absolutno krhkost, minljivost in kontingenco: pozor, prav lahko jih nekega dne, mogoče kmalu, ne bo več. ● Foto: Marcel Müller Köln